

Korta meddelanden

Naust i sikte

Spår efter en forntida hamnbebyggelse vid Albrunna på Öland

Av Alexander Wramler

Att söka vegetationsspår i form av *crop marks* är en metod inom flygarkeologi för att upptäcka lämningar under marknivå. Principen bygger på att variationer i jordens fuktighet och struktur påverkar grödornas tillväxt. Exempelvis blir växtligheten frodigare över forna stolphål och diken, medan den hämmas över stenmurar eller andra hårda ytor (Törnqvist & Lindeberg 2014, s. 7). Vid flygfotografering under torra somrar, när kontrasterna blir som störst mellan växtlighetsgynnande underjordiska gropar och omgivande uttorkad åkermark, kan hela mönster efter forna arkeologiska strukturer visualiseras.

Sommaren 2023 utmärker sig som ett ovanligt gynnsamt år för identifiering av denna typ av vegetationsspår på Öland. Vid en genomgång av Lantmäteriets ortofoton från samma år kunde jag urskilja ett stort antal tydliga rektangulära mönster i en strandnära remsa av åkermark vid Albrunna på den sydvästra delen av ön. Mönstren består av regelbundna punktformationer vars systematiska utbredning starkt antyder att de utgör spår efter forna byggnaders gömda stolphål (fig. 1).

Den tydligaste sträckan av stolphusgrunder är 350 m lång och delvis dubbelradig. De sydligaste 50 m är idag inte odlade, men kan identifieras på flygfotografier från 1960-talet, då området brukades som åkermark. Det är sannolikt att byggnadslängorna varit ännu längre: i söder begränsas synligheten av det äldre bildmaterialets låga upplösning och i norr av skogsmark där *crop marks* inte kan identifieras.

Tolkning

Enligt Lantmäteriets höjdmodell (2019) följer den främre raden av husgrunder höjdkurvan 3–3,5 m över havet. Den bakre raden är parallell med den främre vilket bildar en möjlig mittgata mellan dem (fig. 2). Detta påminner om den plan som framträtt på den vikingatida handels- och hantverksplatsen Heimdalsjordet nära Gokstad i Vestfold (Bill & Løchsen Rødsrud 2017, s. 214f). Totalt finns minst 15 husgrunder vid Albrunna på en svagt sluttande terrass mellan en höjdrygg och havet.

SGU:s strandförskjutningsmodell har en bred felmarginal i området. Exempelvis skulle hela Sandby borg enligt modellen ha legat på havsbotten under sin brukningstid. Flera tidigare föreslagna strandförskjutningskurvor anger att strandlinjen vid Ottenby några km söder om Albrunna passerade dagens tremeterskurva omkring 3000–2500 BP (Gembert 1987, s. 48, fig. 59), vilket ger ett generöst *terminus post quem* som troligen långt överskrider husgrundernas datering. Denna torrläggningsperiod bekräftas av Björn Gemberts (1987, s. 46, 48) ¹⁴C-baserade undersökningar. Samma mätningar visar även kraftiga transgressioner under det första årtusendet e.Kr. med en havsnivå som fluktuerar från omkring dagens 1,5-meterskurva och upp till nära, men utan att nå över, fyndplatsens höjdnivå. Detta innebär att platsen sannolikt förblev torr under hela järnålderns havsnivåvariationer. Exakt när bebyggelsen anlades är osäkert, men den låg definitivt närmare strand-

Fig. 1. *Crop marks* after stolpburen strandbebyggelse vid Albrunna på Öland. Bildkällor: Lantmäteriet 2023, ortofoto RGBI latest, 0.16/0.40 m resolution; Lantmäteriet 2019, Grid 2+. Åtkomst samtliga 2025-05-01. Kartbild: Alexander Wramler. – Crop marks from post-borne buildings along the shoreline at Albrunna, Öland.

kanten än idag, vilket starkt antyder en maritim verksamhet.

Stolphålens interna relationer är svåra att tolka i detalj eftersom flera byggnader troligen blivit ombyggda. Många av mörkfärgningarna kan dessutom härröra från speciella anläggningar, hantverksbyggnader eller hopbyggningar som inte följer konventionella byggnadsritningar. Den norra åkerns spår är mindre tydliga än den södras, och därmed betydligt svårare att tolka. Fig. 2 återger en renteckning av de synliga vegetationsspåren och en möjlig tolkning av hur de hänger ihop, baserat på bildjusteringar och animationer med effektfiler för att förbättra synligheten.

De södra byggnaderna är till synes mer kompletta och några ser ut att ha inre stolpar. Enligt Hans Göthberg (1995, s. 98) fasades de treskeppiga långhusen ut under den yngre järnåldern och ersattes allt mera av sammanbyggda mindre hus där väggstolparna var takbärande. Detta skulle kunna vara vad vi ser vid Albrunna: en blandning av byggnader med och utan inre stolpar. Ett flertal, framför allt de mer centrala och strandnära byggnaderna, har dock ett avvikande och genomgående karaktärsdrag: det finns inga indikationer på att de haft någon gavelvägg mot havet. Det tyder på att dessa byggnader inte var bostadshus utan snarare naust, dvs. skeppshus för vinteruppläggning (Christensen 1967, s. 251; Hansen 2018).

Fyra av de fem byggnader jag tolkar som naust mäter 14–18 m i längd och har en bredd på 10 m. De var alltså stora nog att hysa fartyg i stil med skeppet som grävts ut under röset Nabberör i Böda på norra Öland (Lamm 2002, s. 478f). Detta skepp mätte ca 10 x 3 m. Naustdimensionerna vid Albrunna svarar även väl mot skeppshus B vid Åkroken i Nyköping, vilket har bedömts som anpassat för ett handelsskepp (Nordström & Lindeblad 2016, s. 172). Stolphålen i mittsektionen av Albrunnas södra åker är svårtolkade, men indikerar ett större naust med en bredd om ungefär 15 m, vilket är något bredare än skeppshus A vid Åkroken som var anpassat för ett krigsfartyg. Skeppshusen vid Åkroken hade i likhet med vad som syns vid Albrunna takbärande väggar, naturligt nog eftersom det

annars vore svårt att få in något skepp i byggnaden. Rester av bärande ekstolpar i Åkrokens skeppshus har givit ¹⁴C-dateringar som indikerar en bruksperiod mellan år 650–1050 cal AD (Nordström & Lindeblad 2016, s. 172–175).

Bakom strandbebyggelsen löper en nord-sydlig rad med stora överplöjda gropar (fig. 1). Den fortsätter åt båda håll, och norrut är den synlig ovan mark, registrerad som en 750 meter lång rad av omkring 70 vallomgärdade gropar (L1956:5450). Den synliga delen är klassificerad som sentida stridsvärn, men en koppling till strandbebyggelsen eller det bakomliggande samhället är också möjlig. Groplämningarna fortsätter betydligt längre söderut än både stolphusbebyggelsen och groparnas registrerade utbredning. I nordlig riktning är likadana vegetationsspår på rad tydligt synliga på flygfoton av åkrar vid stranden i Årsvik, ungefär 3,3 km norr om den registrerade lämningens nordliga slutpunkt.

Slutsatser

Det är svårt att via *crop marks* undersöka alla funktioner denna strandbebyggelse haft, men det stora antalet hus och övriga anläggningar tyder på att aktiviteten har varit omfattande. Åtminstone bebyggelsens kärna måste utifrån strandläget uppfattas som präglad av maritima verksamheter. Högst troligt rör det sig om ett antal naust, ett slags forntida flottbas, i kombination med varvsverksamhet. Det stora antalet byggnader kan rimligtvis sättas i samband med verkstad, hantverk, handel, administration och logi. Och kanske sjökrigståg?

Daglig drönarfotografering under en lämplig årstid, när torka och grödans tillväxt sammanfaller gynnsamt, kan säkert lyfta fram fler och tydligare strukturer. En metallsökarsats skulle ge starka indikationer om både närmare datering och vilka typer av verksamheter som bedrivits. Rikliga fynd av klinknitar, betalningsmedel och gjuteriavfall skulle bekräfta tolkningen.

Tack

Ett hjärtligt tack riktas till Martin Rundkvist för hjälp och uppmuntran.

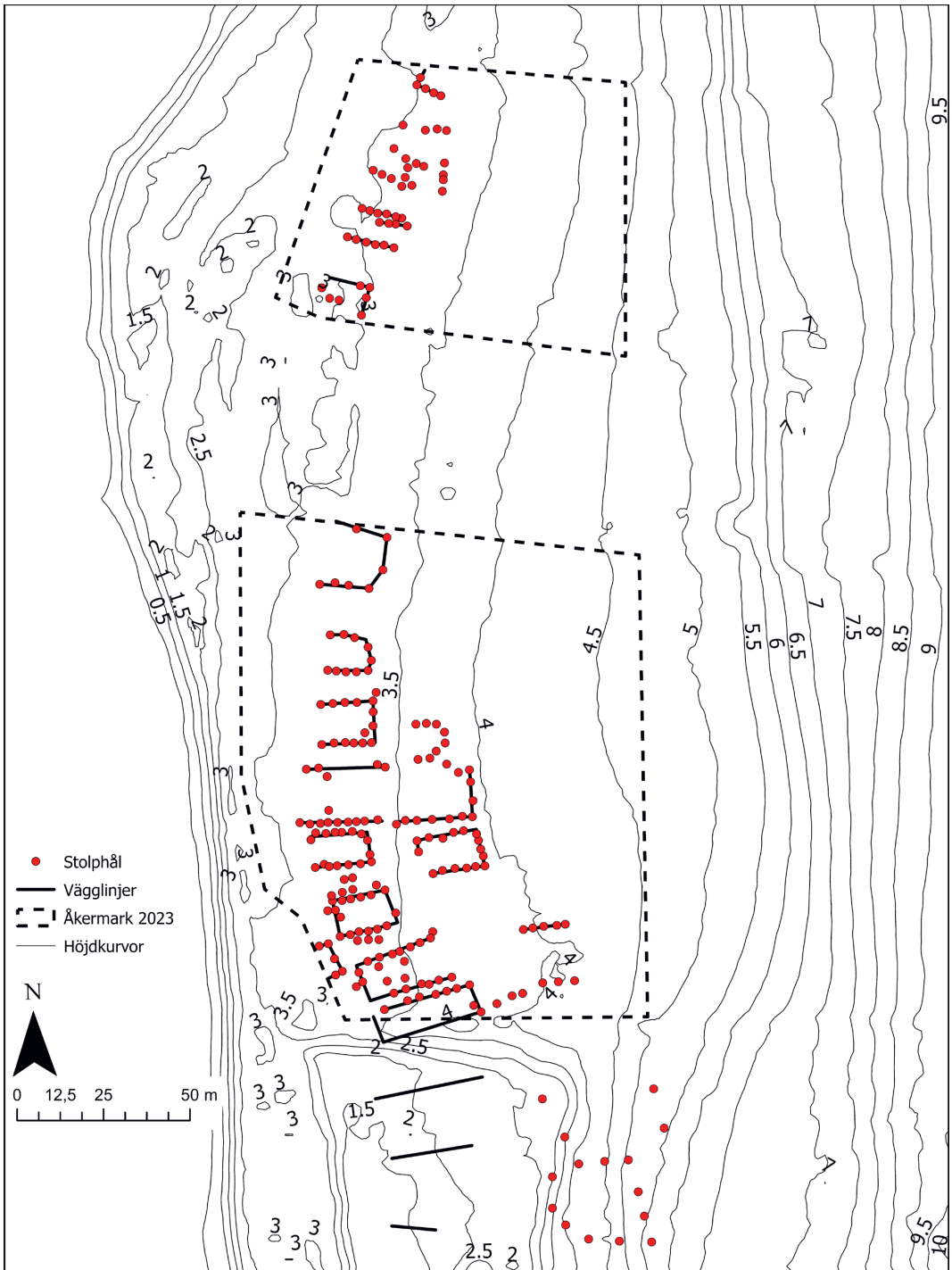

Fig. 2. Renteckning av de mörkfärgningar som tolkats som stolphål, med förslag till inbördes relationer. Bildkällor: Lantmäteriet 2019, Grid 2+. Åtkomst 2025-05-01. Kartbild: Alexander Wramler. – Analytical drawing of crop mark features that have been interpreted as postholes, with suggested relationships.

Referenser

- Bill, J. & Løchsen Rødsrud, C., 2017. Heimdalsjordet: Trade, production and communication. Glørstad, Z. T. & Loftsgarden, K. (eds.). *Viking-Age Transformations: Trade, craft and resources in Western Scandinavia*. Abingdon.
- Christensen, A. E., 1967. Naust. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, vol. 12, spalt 251. Malmö.
- Gembert, B., 1987. Sedimentological studies of a beach ridge system in Ottenby, Öland: South-eastern Sweden and related sea level changes in the Baltic basin. *Striae* 27:1–66.
- Göthberg, H., 1995. Huskronologi i Mälardalen, på Gotland och Öland under sten-, brons- och järnålder. Göthberg, H. & Lamm, K. (red.). *Hus & gård i det förurbana samhället*. Stockholm.
- Hansen, T. J., 2018. *Naust: Sjøhusene langs kysten*. Bryne.
- Lamm, J. P., 2002. Nabberør. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, bd 20, 2 uppl. Berlin/New York.
- Nordström, A. & Lindeblad, K. (red.), 2016. *Båthus, stadsgårdar och stadsliv i Nyköping 650–1700: Arkeologisk undersökning, Södermanland, Nyköpings stad och kommun, kvarteret Åkroken 3 och 4, Nyköping 231:1*. Arkeologerna, Statens historiska museer, rapport 2016:77. Stockholm.

Alexander Wramler

Törnvägen 21
SE-574 76 Korsberga
wramler@gmail.com